

УДК 37.013.42-051]:34:005.336.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.8>

Оксана ПРОТАС

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ORCID: 0000-0002-4176-8353

Бібліографічний опис статті: Протас, О. (2021). Особливості викладання дисципліни «Методологія і технологія наукових досліджень» для майбутніх фахівців соціальної сфери. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 51–57, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.8>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» ДЛЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

У статті висвітлено особливості викладання дисципліни «Методологія і технологія наукових досліджень» для студентів спеціальності «Соціальна робота», що дає змогу виконати громадські та державні замовлення, забезпечити соціальну сферу кадрами, які будуть здатні професійно вирішувати завдання в науково-дослідному, організаційно-управлінському, науково-педагогічному, соціально-проектному, соціально-технологічному видах діяльності. Зауважено, що сьогодні є нагальна потреба у висококваліфікованих соціальних працівниках, які мають ґрунтовну загальнонаукову та професійну підготовку, здатні до самостійної і творчої наукової роботи. Наведено три концепції організації досліджень із соціальної роботи: рефлексивну, соціалістичну, реформістську. Встановлено, що саме дисципліна «Методологія і технологія наукових досліджень» допомагає студентам оволодіти основними принципами й методами проведення наукового дослідження в соціальній сфері, а також вивчити методологічні основи та технології наукового дослідження. Розглянуто структуру курсу: мету викладу матеріалу, основні завдання, питання, ключові слова теми, теоретичний матеріал, практичну компоненту, контрольні запитання та висновки. Сформовано методологічні принципи проведення наукового дослідження майбутніми фахівцями соціальної сфери, зокрема: а) науковість – опертя на наявні дані науки та використання понятійного апарату й соціологічного інструментарію сучасної науки; б) об'єктивність – виключення можливого впливу суб'єктивістських моментів свідомості студента та респондентів на процеси дослідження об'єкта, збору, обробки й аналізу інформації; в) усебічність – з'ясування різноманітних властивостей і зв'язків досліджуваного об'єкта з метою отримання найбільш повної та всебічної інформації про нього; г) прагматичність – націленість дослідника на отримання висновків та вироблення рекомендацій, які будуть корисні для практики суспільного життя. З огляду на здійснений аналіз окресленої проблеми запропоновано завдання для практичних занять та для самостійної роботи майбутніх фахівців соціальної сфери умовно поділити на чотири рівні: репродуктивний, частково пошуковий, дослідницький, творчий. Завдяки синтезу результатів дослідження розроблено приклади завдань для виконання майбутніми соціальними працівниками під час практичних занять у процесі викладання курсу «Методологія і технологія наукових досліджень».

Ключові слова: наука, освіта, дисципліна, викладач, студент, методологія, технологія, наукове дослідження.

Оксана PROTAS

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Vasyl Stefanyuk Precarpathian National University, 57 Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

ORCID: 0000-0002-4176-8353

To cite this article: Protas, S. (2021). Osoblyvosti vykladannia dystsypliny “Metodolohiia i tekhnolohiia naukovykh doslidzhen” dlia maibutnix fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Peculiarities of teaching the discipline “Methodology and technology of scientific research” for future specialists in the social sphere]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 51–57, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.8>

PECULIARITIES OF TEACHING THE DISCIPLINE “METHODOLOGY AND TECHNOLOGY OF SCIENTIFIC RESEARCH” FOR FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE

The article highlights the features of teaching the discipline “Methodology and technology of scientific research” for students majoring in “Social work”, which allows to fulfill public and state orders, providing the social sphere with staff capable of professionally solving problems in research, organizational, managerial, scientific-pedagogical, socio-project, socio-technological activities. It is noted that today there is an urgent need for highly qualified social workers who have good general scientific and professional training, capable of independent scientific and creative work. Three concepts of organization of research on social work (reflexive, socialist, reformist) are given. It is established that the discipline “Methodology and technology of scientific research” helps students to master the basic principles and methods of scientific research in the social sphere, as well as to study the methodological foundations and technologies of scientific research. The structure of the course is considered: the purpose of the material, main tasks, questions, keywords, theoretical material, practical component, control questions and conclusions. Methodological principles of conducting research by future social specialists have been formed, in particular: a) science – based on available data of science and the use of conceptual apparatus and sociological tools of modern science; b) objectivity – the exclusion of possible influence of subjectivist moments of consciousness of students and respondents on research processes, collection, processing and analysis of information; c) comprehensiveness – clarifying the various properties and relationships of the studied object in order to obtain the most complete and comprehensive information about it; d) pragmatism – the researcher’s focus on conclusions and recommendations that will be useful for public practice life. Taking into account the analysis of scientists, the tasks for practical classes and tasks for independent work of future specialists in the social sphere are conditionally divided into four levels: reproductive, partly exploratory, research, creative. Having synthesized the results of the research, examples of tasks to be performed by future social workers during practical classes in the process of teaching the course “Methodology and technology of scientific research” have been developed.

Key words: science, education, discipline, teacher, student, methodology, technology, scientific research.

Актуальність проблеми. Швидкий розвиток науки та підвищення її значення у світі вимагає формування в майбутніх фахівців соціальної сфери сукупності теоретичних знань і практичних навичок із метою реалізації наукових досліджень та їх ефективної організації. Так, використання накопичених знань, які залучають у процес проведення та впровадження наукових досліджень, сприяє прийняттю відповідних управлінських, технічних і технологічних рішень. Для майбутнього спеціаліста важливими стають уміння організувати науково-дослідну діяльність та ефективно використати вже відомі наукові напрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагоме значення для нас мають розвідки Р.М. Вернидуба (2012 р.), М.О. Вінника (2016 р.) щодо формування науково-дослідницьких умінь і навичок майбутніх фахівців; роботи І.Б. Савельчук, Н.А. Сейко стосовно проблем професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери (Савельчук, 2016; Сейко, 2018); праці С.С. Лебедевої (2015 р.), О.В. Лісовець (2017 р.) щодо досвіду професійної діяльності фахівців із соціальної роботи. Окремі роботи представляють проблему формування дослідницької компетентності майбутніх магістрів соціальної роботи (Архипова, 2018), підготовки майбутніх соціальних

працівників до науково-дослідної діяльності (Повідайчик, 2019; Прохорчук, 2018).

Мета дослідження – розкрити особливості викладання дисципліни «Методологія і технологія наукових досліджень» для майбутніх фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток вузівської підготовки кадрів соціальної сфери, що включає підготовку фахівців, бакалаврів і магістрів, є провідним та визначальним фактором становлення системи безперервної соціальної освіти.

Підготовка магістрів зі спеціальності «Соціальна робота» дасть змогу виконати громадській державні замовлення та забезпечити соціальну сферу кадрами, здатними професійно вирішувати завдання в науково-дослідному, організаційно-управлінському, науково-педагогічному, соціально-проектному, соціально-технологічному видах діяльності.

Будь-які перетворення в системі підготовки магістрів – майбутніх професіоналів соціальної сфери – повинні проектуватися з урахуванням науково обґрунтованих підходів. Тому сьогодні актуальною є потреба у висококваліфікованих соціальних працівниках, які мають ґрунтовну загальнонаукову та професійну підготовку, здатні до самостійної і творчої наукової роботи. Ці фахівці повинні не лише добре орієнтуватися в нових методах наукових розро-

бок і досліджень, а й уміти впроваджувати їх результати у власну діяльність.

Для розвитку вітчизняної соціальної освіти на сучасному етапі стають необхідними наукові розробки, що забезпечують магістерську підготовку за спеціальністю «Соціальна робота». Одним із нагальних завдань є педагогічна підтримка магістерських досліджень, яка передбачає допомогу студенту у визначенні методологічних підходів до науково-дослідної діяльності у сфері соціальної роботи, соціальної освіти й соціального управління.

Найбільш коректний вибір наукових підходів до змісту та організації досліджень із соціальної роботи здійснив Малькольм Пейн, який виокремив три концепції цього виду діяльності:

1) рефлексивну – соціальна робота є процесом взаємодії, яка забезпечує зростання добробуту осіб, груп, громад, спільнот на регіональному й суспільному рівні;

2) соціалістичну – соціальна робота забезпечує співробітництво та взаємопідтримку в суспільстві з боку представників різних соціально-статусних груп і спільнот;

3) реформістську – соціальна робота є комплексом послуг із забезпечення соціального комфорту осіб та груп у соціумі (Пейн, 2007).

Саме навчальна дисципліна «Методологія і технологія наукових досліджень» допомагає студентам оволодіти основними принципами та методами проведення наукового дослідження в соціальній сфері, а також вивчити методологічні основи й технології наукового дослідження. Під час вивчення цієї дисципліни студенти формують уявлення про особливості здійснення наукового дослідження у сфері соціального захисту населення.

Якщо розглядати методологічність із позиції В.С. Швирева, а саме як усвідомлене ставлення до засобів і передумов діяльності з формування та вдосконалення наукового знання, то методологія наукового дослідження в галузі соціальної роботи знаходить своє відображення в таких процесах:

– усвідомленому виборі та реалізації методологічних підходів і методів проведення дослідження;

– аналізі та визначенні сутності досліджуваних соціальних явищ, процесів, систем соціальної роботи з позиції вибраних сучасних підходів;

– розробленні та реалізації продуктів, що вдосконалюють практику організаційно-управлінської діяльності в соціальній сфері у формі структур, моделей, соціальних проєктів, програм, рекомендацій тощо;

– інтерпретації отриманих даних, формулюванні висновків (Швирев, 1995).

Навчальна дисципліна «Методологія і технологія наукових досліджень» включає філософські аспекти, методологічні основи наукового пізнання, вивчення структури й основних етапів науково-дослідних робіт. Цей курс вивчає методи теоретичного дослідження, питання моделювання в наукових дослідженнях, а також допомагає правильно вибрати напрям наукового дослідження. Під час вивчення курсу студенти повинні навчитися проводити пошук, накопичення й обробку наукової інформації, а також проводити, обробляти та оформлювати результати експериментальних досліджень.

Структура курсу «Методологія і технологія наукових досліджень» складається з таких елементів: мети викладу матеріалу, основних завдань, розглянутих питань, ключових слів із теми, теоретичного матеріалу, практичної компоненти, контрольних запитань і висновків.

Основна мета курсу – опанувати основи науково-дослідної та дослідно-аналітичної діяльності (здійснювати аналіз і прогнозування, розробляти соціальні проєкти, технології) з проблем соціального становища та соціалізації населення, щоб мати змогу розробляти проєкти та програми соціальної роботи. Завдання курсу наведені на рисунку 1.

Науковці Н.А. Сейко та Н.М. Андрійчук у процесі формування завдань для практичних занять і завдань для самостійної роботи майбутніх фахівців соціальної сфери умовно поділили їх на чотири рівні:

1) завдання репродуктивного рівня, які передбачають відтворення студентами навчального матеріалу, отриманого у процесі слухання лекцій та самостійного вивчення теоретичного матеріалу;

2) завдання частково пошукового характеру, під час виконання яких студентам необхідно застосувати свої дослідницькі навички для отримання нової професійної інформації;

3) дослідницькі завдання, які передбачають застосування сучасних методів дослідження

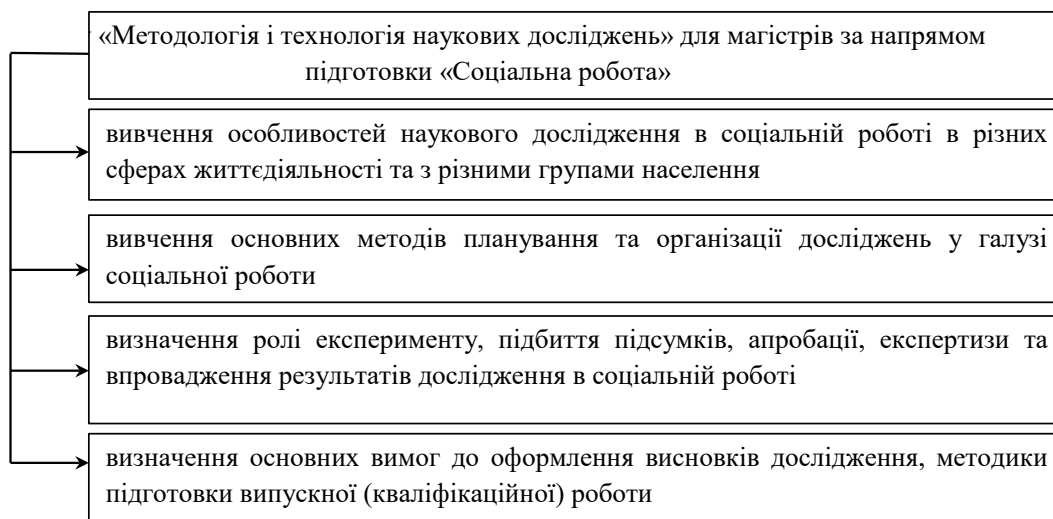

Рис. 1. Основні завдання курсу «Методологія і технологія наукових досліджень» для магістрів за напрямом підготовки «Соціальна робота»

Джерело: складено автором на основі праць (Важинський, Щербак, 2016; Зацерковний, Тішаєв, Демидов, 2017; Повідайчик, 2019)

для виконання поставленого професійного завдання;

4) творчі завдання, що демонструють наявність у студентів високого рівня дослідницьких умінь і навичок, а також здатність до пошуку нестандартних рішень у виконанні завдань (Сейко, Андрійчук, 2020: 302).

Така форма подання викладачем навчального матеріалу дає можливість скласти цілісне уявлення про його зміст. З іншого боку, наведена структура дає можливість студенту самостійно визначити ступінь вивчення матеріалу:

- а) знайомство з основними висновками теми;
- б) здобуття знань на основі вивчення теоретичного матеріалу та їх перевірка за допомогою контрольних запитань;
- в) формування вмінь і навичок у процесі виконання практичної роботи (Сейко, 2018).

У процесі викладу матеріалу курсу викладачеві необхідно акцентувати на тому, що у проведенні дослідження на технологічному рівні методології вагоме значення мають методи, на які спирається магістрант, та технологія організації дослідницької діяльності, що відображена у програмі дослідження. Також варто зауважити, що в дослідженнях можуть широко застосовуватися як власні методи соціальної діагностики (соціальне картографування, паспортизація, соціальна експертиза тощо), так і методи інших наук, зокрема психології, соціології, математики тощо. Під час проведення наукового дослідження

використовуються загальнотеоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення, конкретизація, моделювання), соціологічні методи (анкетування, інтерв'ювання, контент-аналіз, рейтинг), соціально-психологічні методи (спостереження, соціометрія, тестування), соціально-педагогічні методи (аналіз продуктів діяльності, спостереження, дослідно-експериментальна робота), математичні методи (ранжування, шкалювання, кореляція).

Під час проведення наукового дослідження майбутніми фахівцями соціальної сфери як основні методологічні принципи можна використовувати певні правила (див. рис. 2).

У таблиці 1 наведемо приклади завдань для виконання майбутніми соціальними працівниками під час практичних занять у процесі викладання курсу «Методологія і технологія наукових досліджень».

Таким чином, викладання дисципліни дає можливість студентам опанувати:

- основні методи здійснення дослідницької роботи з окремими особами та різними групами населення;
- основні методи раціональної організації наукового дослідження у сфері соціальної роботи, прийняття методологічних і методичних рішень у процесі планування, підготовки та здійснення емпіричного дослідження в соціальних службах та установах;

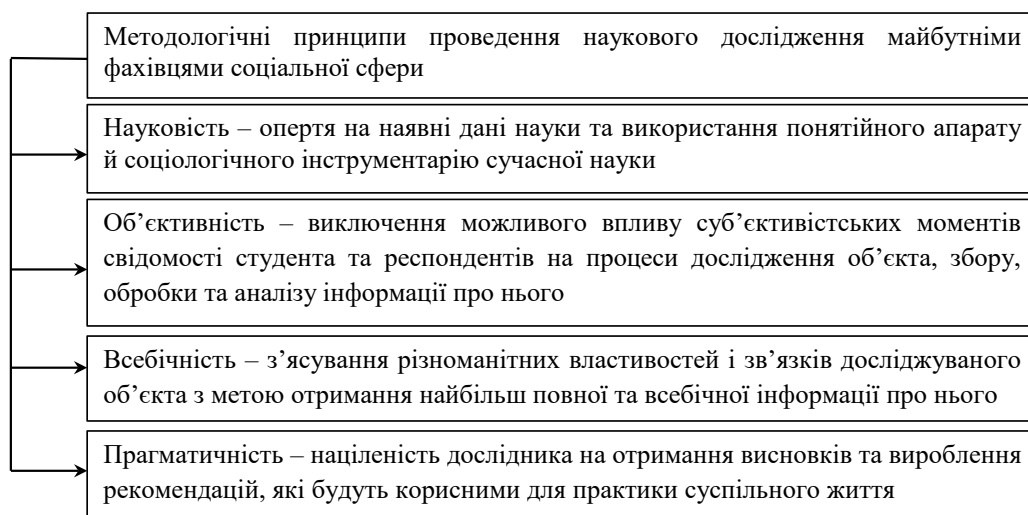

Рис. 2. Методологічні принципи проведення наукового дослідження майбутніми фахівцями соціальної сфери

Джерело: складено автором на основі праць (Архипова, 2018; Прохорчук, 2018; Савельчук, 2016)

Таблиця 1

Приклади завдань для виконання майбутніми соціальними працівниками під час практичних занять у процесі викладання курсу «Методологія і технологія наукових досліджень»

Рівень	Приклад завдання
Репродуктивний рівень	Наведіть визначення таких понять: методологія, метод, наукове дослідження, соціальний працівник.
Частково пошуковий рівень	Розробіть 5–6 запитань для стандартизованого інтерв’ю з представниками вибраної Вами соціальної групи (наприклад, бездомні, безробітні в умовах маленького містечка, учасники ЛГБТ-спільноти).
Дослідницький рівень	Сформуйте мініопитувальник із метою дослідження громадської думки щодо ставлення до представників вибраної Вами соціально уразливої групи населення (наприклад, бездомні, безробітні в умовах маленького містечка, учасники ЛГБТ-спільноти). Визначте групу респондентів, яка братиме участь в опитуванні: пересічні громадяни, молодь 20–30 років, працівники закладів сфери державного фінансування (лікарні, навчальні заклади, заклади сфери культури, громадського харчування тощо), підприємці обох статей 25–50 років, інша група респондентів (вказіть, яка саме). Обґрунтуйте власний вибір групи респондентів для проведення дослідження (3–4 речення).
Творчий рівень	Перегляньте відеовиступ Жоржетт Мюльхейр за посиланням https://www.ted.com/talks/GeorgetteMulheir_2012S-480p-uk . Здійсніть аналіз цього відеовиступу за такими соціальними показниками: 1) тема, мета відеовиступу; 2) основні соціальні проблеми, які порушуються спікером (3–4 позиції); 3) структура виступу; 4) основні соціальні поняття, які були використані. Оцініть результативність відеовиступу з огляду на поставлену мету.

Джерело: авторська розробка

– методику координації діяльності учасників конкретного емпіричного дослідження у сфері соціальної роботи, проведення консультаційних заходів з учасниками дослідницького колективу під час здійснення наукового дослідження у сфері соціальної роботи;

– методи проведення аналітичної, прогностно-експертної та моніторингової роботи;

– основні методи соціологічного, соціально-психологічного та соціально-педагогічного дослідження;

– основні професійні технології організації наукового дослідження в органах та установах соціальної роботи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, викладання дисципліни «Методологія і технологія наукових досліджень» для студентів спеціальності «Соціальна робота» пов’язане, по-перше, з усвідомленим вибором та реалізацією підходів і методів проведення дослідження; по-друге, з визначенням сутності та специфіки

досліджуваного об'єкта і предмета в контексті вибраних методологічних підходів; по-третє, з методами розроблення продуктів дослідницької діяльності у формі структур, моделей, соціальних проєктів, програм, рекомендацій тощо, які вдосконалюють соціальні практики.

Методологічні основи наукових досліджень із соціальної роботи на загальнофілософському рівні виявляються в застосуванні принципів взаємозв'язку та взаємозумовленості соціальних явищ, соціальної детермінованості професійної діяльності тощо. Як загальнонаукові можуть бути застосовані такі підходи:

- системний (розкриття цілісності об'єкта, виявлення його внутрішніх зв'язків і відносин);
- комплексний (розгляд групи явищ у сукупності);
- цілісний (цілісне уявлення об'єкта, у своїй цілі не зводиться до простої суми елементів);
- діяльнісний (визнання єдності психіки та діяльності, єдності будови внутрішньої і зовнішньої діяльності, діяльного опосередкування міжособистісних відносин);
- історичний (вивчення конкретно-історичної генези та розвитку об'єкта дослідження);
- якісний (встановлення своєрідності досліджуваного явища, його відмінності від інших явищ);
- кількісний (аналіз та оцінка явищ і процесів у кількісних величинах та числах);
- феноменологічний (опис спостережуваних зовні характеристик досліджуваного явища);

– сутнісний (виявлення стійких характеристик, внутрішніх зв'язків, механізмів і рушійних сил досліджуваного явища) тощо.

У дослідженнях із соціальної роботи на науковому рівні можуть активно використовуватися акмеологічний, ситуаційний, ресурсний, маркетинговий, кваліметричний, рольовий, когнітивний, культурологічний, особистісно орієнтований, компетентнісний, соціально-педагогічний, проєктний, технологічний та інші підходи.

У науковому дослідженні може бути вибраний провідний підхід або застосований комплекс підходів, навіть якщо робота має прикладний характер (необхідно методологічно обґрунтувати програму дослідження та досліджуваний предмет).

Вибір методологічної основи знаходить своє відображення в методах дослідження. Успішність наукового дослідження залежить від узгодженості методологічних підходів і методів, що сприяє підвищенню якості результатів дослідження та перетворенню практики соціальної роботи.

З огляду на здійснений аналіз окресленої проблеми у статті запропоновано завдання для практичних занять та для самостійної роботи майбутніх фахівців соціальної сфери умовно поділити на чотири рівні: репродуктивний, частково пошуковий, дослідницький, творчий. Завдяки синтезу результатів дослідження розроблено приклади завдань для виконання майбутніми соціальними працівниками під час практичних занять у процесі викладання курсу «Методологія і технологія наукових досліджень».

REFERENCES:

1. Arkhypova, S.P. (2018). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh mahistriv sotsialnoi roboty u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of research competence of future masters of social work during vocational training]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Journal of Cherkasy University*, 15, 3–12 [in Ukrainian].
2. Vazhynskiy, S.E., & Shcherbak, T.I. (2016). *Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk [Methods and organization of scientific research: tutorial]*. Sumy : SumDPU im. A.S. Makarenka [in Ukrainian].
3. Zatserkovnyi, V.I., Tishaiev, I.V., & Demydov, V.K. (2017). *Metodolohiia naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk [Methodology of scientific research: tutorial]*. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
4. Pein, M. (2007). *Sotsyalnaia rabota: sovremennaia teoriia [Social work: modern theory]*, transl. from English O.V. Boyko, B.N. Motenko. Moscow : Akademyia [in Russian].
5. Povidaichyk, O.S. (2019). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do naukovo-doslidnytskoi diialnosti [Theory and practice of professional training for research activities of future social workers]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].
6. Prokhorchuk, O.M. (2018). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti bakalavriv sotsialnoi pedahohiky u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of research competence in bachelors of social pedagogy during vocational training]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

7. Savelchuk, I.B. (2016). Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv za suchasnykh umov: innovatsiini tendentsii [Training of social workers in today's context: innovative trends]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Serii "Pedagogichni nauky" – Bulletin of Zhytomyr State University. Series "Pedagogical Sciences", 1(83), 120–125* [in Ukrainian].

8. Seiko, N.A., Andriichuk, N.M. (2020). Yakisni ta kilkisni metody doslidzhennia v kursi "Metodolohiia naukovykh doslidzen" dlia maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Qualitative and quantitative research methods in the course "Research methodology" for future social workers]. *Novi tekhnologii navchannia – New learning technologies, 94, 299–305* [in Ukrainian].

9. Seiko, N.A. (2018). Fandraizynh u sferi osvity yak sotsialna tekhnolohiia (istoryko-pedahohichniy kontekst problemy) [*Fundraising in education as a social technology (historical and pedagogical context of the problem)*]. *Suchasni sotsialni tekhnologii v osviti: monohrafia – Modern social technologies in education: monograph* / ed. by N.A. Seiko. Zhytomyr : FOP Yevenok [in Ukrainian].

10. Shvyrev, B.S. (1995). Znanie i mirootnoshenie [Knowledge and attitude]. *Filosofiya nauki. Vypusk 1: Problemy ratsional'nosti* [*Philosophy of science. Issue 1: Problems of rationality*] / ed. by V.A. Smirnov. Moscow : IF RAN, pp. 163–184 [in Russian].